

16. Sztompka, P. (1996). The Sociology of Social Change. (V.A. Yadov, Trans). Moscow: Aspekt Press [in Russian].
17. Barber, N. (1999). Women's Dress Fashions as a Function Reproductive Strategy. Sex Roles, 40 (5/6), 459-471 [in English].
18. Kroeber, A. (1919). On the Principle of Order in Civilization as Exemplified by Change in Fashion. American Anthropologist, New Series, 21/3, 235-263 [in English].
19. Lowe, J. (1982). Cultural Pattern and Process: A Study of Stylistic Change in Women's Dress. American Anthropologist, New Series, 84/3, 521-544 [in English].
20. Nystrom, P. (1928). Economics of Fashion. New York: Ronald Press Company [in English].
21. Robinson, D. (1961) The Economics of Fashion Demand. Quarterly Journal of Economics, 75 (3), 376-398 [in English].

УДК 316.324.8:005

Коваленко Єлена Ярославівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
elena.kovalenko.ya@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2253-5762

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КУЛЬТУРИ ІНДУСТРІАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Мета роботи – теоретичний аналіз і узагальнення передумов виникнення культури індустріального менеджменту, що сприятиме збагаченню культурологічної науки новими знаннями про становлення культури управління в індустріальному суспільстві. **Методологічною** основою дослідження є діалектичний принцип пізнання, системний, соціокультурний та історичний підходи, фундаментальні положення теорії й історії культури управління. Використано загальнонаукові й міждисциплінарні методи дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, узагальнення, формалізація. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає у виявленні об'єктивних передумов виникнення культури індустріального менеджменту. **Висновки.** Основними передумовами становлення культури індустріального менеджменту є: по-перше, європейська наука і механіцизм, що впливає з картини світу Ньютона – уявлення будь-якої реальності як машини, а також атомізм (індивідуалізм), раціоналізм і соціальний дарвінізм, як «природний закон» про міжвидову боротьбу за існування; по-друге, протестантська етика, яка виправдовувала наживу й накопичення багатств; по-третє, політекономія, яка представила господарство у вигляді машини, що діє за законами ньютонівської механіки, тільки замість руху мас був рух товарів, грошей і робочої сили; По-четверте, великі науково-технічні відкриття, що вимагало нових форм та способів організації управління; по-п'яте, теоретичні, філософські й культурологічні розробки, що з'являлися у країнах Європи та США: ідеї Ч. Беббіджа про спеціалізацію і поділ праці, Е. Юра про філософію фабричного виробництва, Б. Трентовського про ставлення філософії до кібернетики як мистецтва управління, Р. Оуена про соціально-орієнтоване управління. Початком розвитку автономної теорії індустріального менеджменту слід вважати 1886 р., коли на зборах Американського товариства інженерів-механіків була представлена доповідь Г. Тауна «Інженер як економіст», яка визначила еволюцію наукових шкіл та культури індустріального менеджменту.

Ключові слова: культура менеджменту, індустріальне суспільство, передумови.

Коваленко Елена Ярославовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры арт-менеджмента и ивент-технологий Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Предпосылки возникновения культуры индустриального менеджмента

Цель работы – теоретический анализ и обобщение предпосылок возникновения культуры индустриального менеджмента, что будет способствовать обогащению культурологической науки новыми знаниями о становлении культуры управления в индустриальном обществе. **Методологической основой** исследования является диалектический принцип познания, системный, социокультурный и исторический подходы, фундаментальные положения теории и истории культуры управления. Используются общенаучные и междисциплинарные методы исследования: анализ и синтез, индукция и дедукция, сравнение, обобщение, формализация. **Научная новизна** полученных результатов заключается в выявлении объективных предпосылок возникновения культуры индустриального менеджмента. **Выводы.** Основными предпосылками становления культуры индустриального менеджмента являются: во-первых, европейская наука и механицизм, который вытекает из картины мира Ньютона, – представление любой реальности как машины, а также атомизм (индивидуализм), рационализм и социальный дарвинизм, как «естественный закон» о межвидовой борьбе за существование: во-вторых, протестантская этика, которая оправдывала наживу и накопление богатств; в-третьих, политэкономия, которая представила хозяйство в виде машины, действующей по законам ньютоновской механики, только вместо движения масс было движение товаров, денег и рабочей силы; в-четвертых, большие научно-технические открытия, что потребовало новых форм и способов организации управления; в-пятых, теоретические, философские и культурологические разработки, появившиеся в странах Европы и США: идеи Ч. Беббиджа о специализации и разделении труда, Э. Юра о философии фабричного производства, Б.Трентовского об отношении философии к кибернетике как искусству управления, Р.Оуэна о социально-ориентированном управлении. Началом развития автономной теории индустриального менеджмента следует считать 1886 г., когда на собрании Американского общества инженеров-механиков был представлен доклад Г. Тауна «Инженер как экономист», который определил эволюцию научных школ и культуры индустриального менеджмента.

Ключевые слова: культура менеджмента, индустриальное общество, предпосылки.

Kovalenko Elena, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Management and Event Technologies National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

The prerequisites for the emergence of culture industrial management

The purpose of the article theoretical analysis and generalization of the preconditions of culture industrial management, which will contribute to the cultural enrichment of science with new knowledge about the formation of the management culture in the industrial society. **The methodology** of the research is the dialectical principle of cognition, systemic, sociocultural and historical approaches, the fundamental tenets of the theory and history of culture management. Used General scientific and interdisciplinary methods of research: analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, generalization, formalization. **The scientific novelty** of the obtained results lies in identifying objective prerequisites for the emergence of culture industrial management. **Conclusions.** The main prerequisites of the formation of the culture of industrial management are: first, European science and mechanistic, deriving from the Newton's picture of the worldview of reality as a machine, and atomism (individualism), rationality and social Darwinism, as the "natural law" on mshvidoba the struggle for existence: secondly, protestant ethics which justified a making money and accumulation of riches; thirdly, political economy, which presented an economy as a machine which operates after the laws of Newtonian mechanics, only in place of motion of the masses there was motion of commodities, money and labor force; fourthly, large scientific and technical openings, that required new forms and methods of

organization of management; fifthly, theoretical, philosophical and cultural science developments which appeared in the countries of Europe and USA: ideas of Ch. Babbage about specialization and division of labour, A. Ure about philosophy of factory production, B. Trentowski, about attitude of philosophy toward cybernetics as art of management, R. Owen about the socially oriented management. It follows to consider at the beginning of the development of the autonomous theory of industrial management 1886 when on collections of the American society of engineers-mechanics the lecture of H. Taun was presented «Engineer as an economist», which defined the evolution of scientific schools and culture of industrial management.

Key words: *management culture, industrial society, pre-conditions.*

Актуальність теми дослідження. Менеджмент – невід’ємний і найважливіший компонент функціонування різноманітних людських організацій та суспільства в цілому як суперорганізації. Він є багатограним соціокультурним феноменом людства й особливим різновидом професійної праці, який виник і розвивається разом з еволюцією організацій, забезпечуючи їх цілісність та життєздатність у конкурентному середовищі. Тому зрозуміти витоки і природу цієї діяльності можна, лише звернувшись до феномена менеджменту як загально-соціального явища.

Менеджмент як соціальне явище і сфера людської практики виник задовго до того, як став предметом спеціальних наукових досліджень, які розпочалися тільки наприкінці XIX ст. З цього часу й усе наступне століття були наповнені виникненням управлінських теорій і формуванням нової управлінської культури – культури індустріального менеджменту.

Теоретичні та практичні питання індустріального менеджменту достатньо повно висвітлені у працях таких відомих дослідників управління, як Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Вебер, М. Фоллет, а також у працях їхніх сучасних послідовників: П. Друкера [8], Я. Мартинишина [13; 14], Г. Мінцберга [16] та ін.

Проте залишаються недостатньо дослідженими й майже зовсім невисвітленими питання щодо різних об’єктивних суспільних передумов і напрацювань попередніх вчених та практиків-управлінців, їхнього внеску у створення фундаменту наступних теоретичних побудов і формування культури менеджменту індустріального суспільства.

Мета роботи – теоретичний аналіз і узагальнення передумов виникнення культури індустріального менеджменту, що сприятиме збагаченню культурологічної науки новими знаннями про становлення культури управління в індустріальному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Головним елементом культури, на якій базується індустріальне суспільство, є Європейська наука, що виникла чотири століття тому. Не випадково свою працю, у якій описана духовна суть ринкової економіки, – «Протестантська етика і дух капіталізму» (1905 р.) – Макс Вебер починає з питання: яке зчеплення обставин привело до того, що тільки на Заході виникло таке явище культури, як Наука [3, 44]? Цілком очевидно, що це зчеплення обставин не випадкове і є передумовою формування у XVII–XVIII ст. індустріального суспільства.

І тут важливо підкреслити, що по суті Наука замінила Церкву як вищий, єдиний авторитет, що легітимізував й освячував політичний лад та соціальний

порядок. Таким чином, наука стала інструментом панування. Згадаймо знаменитий афоризм *Френсіса Бекона*: «Знання – сила», або дослівно «Знання само по собі є силою» [2, 12]. Одна зі складових цієї сили (влади) – авторитет тих, хто володіє знанням, тобто вчених, які формально отримують таку силу.

У всіх країнах Заходу, де відбулися буржуазні революції, вчені зробили вагомий внесок у наукове обґрунтування нового ладу. В Англії – *Ісаак Ньютон* і його послідовники, які з нової картини світу виводили ідеї про «природність» конституції, яка повинна обмежити владу монарха, «адже Сонце підкоряється закону гравітації» [1, 231]. *Томас Гоббс* розвинув тезис про людину як егоїстичний атом, що веде «війну всіх проти всіх» [6, 156]. Глибокі зміни в суспільстві неможливі без ідеологічного обґрунтування. При цьому звертаються до науки, як в донауковий період зверталися до жерців і філософів.

Величезною силою у розумінні процесів управління в такому суспільстві є механіцизм, що випливає з картини світу Ньютона – уявлення будь-якої реальності як машини. *Готфрід Лейбніц* писав: «Процеси в тілі людини й кожної живої істоти є такими ж механічними, як і процеси в годиннику» [11, 93]. Коли західну людину переконали, що вона – машина і в той самий час частинка іншої величезної машини, це було найважливішим кроком до того, щоб перетворити її в керованого члена громадянського суспільства. Світ, що був для людини Середньовіччя Храмом, став Фабрикою – системою машин.

Наука зруйнувала цей Храм, представивши людині світ як описувану простою математичною мовою машину. Людина була виведена за межі цього світу і протиставлена йому як дослідник та підкорювач. Моральні цінності з моменту становлення науки залишилися у віданні релігії, а сама наука стала орієнтуватися тільки на істину. Це було абсолютно новим явищем у культурі. До цього акт пізнання був нерозривно пов'язаний з етичною і навіть релігійною позицією – він творився в ім'я Добра, як крок до розуміння задуму Творця.

Треба підкреслити, що в культурі Заходу перехід до розгляду світу як абстрактної картини злився з глибокою релігійною революцією – Реформацією. Природа втратила цінність й перестала бути посередницею між Богом і людиною. Для пізнання світу, протиставленого людині, європейська наука запропонувала метод, що включає раціональне теоретизування, спостереження і експеримент («допит Природи під тортурами»). І світом, перед яким людина не відчуває благоговіння, управляти стає набагато «легше».

Велике значення мало нове уявлення про простір, розуміння нескінченності й утвердження атомізму. Зняття просторових обмежень породило переконання у можливості необмеженої експансії, настільки важливу в ідеології індустріалізму. Зародження атомізму пояснюється, крім необхідності для створення цілісної механістичної картини світу, культурно-ідеологічними потребами, тенденцією до «атомізації» суспільства в XVII–XVIII ст. *Піама Гайдено* пише: «Руйнується феодальна суспільна структура, індивід звільняється від зв'язків і обмежень, які раніше визначали його спосіб життя. Відбувається відділення виробника від засобів виробництва, розширюються ринкові відносини. На перше місце виступає приватний капітал, тобто індивід

поводиться як окремих атом, і з хаотичного руху атомів складається рівнодіюча тенденція розвитку суспільства» [4, 314].

Той індивідуалізм, на якому засновується у ринковій економіці вільне підприємництво, не міг виникнути без відчуття людиною себе як вільного атома людства. Інакше був би нестерпний розрив з колективами, в яких існувала людина аграрного суспільства – з патріархальної сім'єю, рідним селом, церквою і т. д. Атомізм, як природний порядок речей, надав законність звільнення від структур феодальної залежності та держави, заклав філософську основу представництва в західній демократії («одна людина – один голос»).

Томас Гоббс представляє людину самотньою і залежною тільки від себе самої, яка знаходиться у ворожому оточенні, де її визнання іншими вимірюється владою над цими іншими. Співіснування індивідуумів визначається їх вихідною рівністю. Але ця рівність кардинально відмінна від тієї, яка була задекларована у християнській релігії: там всі люди рівні «за великим рахунком», бо створені за образом і подобою Божою. Тут же, за Гоббсом, «рівними є ті, хто у змозі завдати один одному однакові збитки у взаємній боротьбі» [6, 85]. Рівність людей-атомів передбачає як ідеал не любов і солідарність, а безперервну війну, причому війну всіх проти всіх: «хоча блага цього життя можуть бути збільшені завдяки взаємній допомозі, вони досягаються набагато успішніше пригнічуючи інших, ніж об'єднуючись з ними» [6, 85]. Такий стан суспільства визначається природним правом, у якому немає місця моральним нормам.

Очевидно, що у неконтрольованому стані така конкуренція індивідуумів означала б самознищення людства. І тому політичний порядок, за Т. Гоббсом, є своєрідним договором між усіма «воюючими сторонами». Тобто, політична влада отримує легітимацію «знизу», від сукупності вільних і рівних громадян, а не «зверху», як ієрархія, освячена традицією та релігією.

Велике значення для обґрунтування індустріального суспільства мав не тільки продукт науки (картина світу), а й методологія процесу пізнання. Наука перебудовувала мислення на раціональну основу. Раціоналізм став засобом звільнення людини від безлічі норм, зафіксованих у традиціях. «Ніколи не приймати за істинне нічого, що я не пізнав би таким з очевидністю... включати в свої судження тільки те, що видається моєму розумові настільки ясно й настільки чітко, що не дає мені ніякого приводу піддавати це сумніву» [7, 109], – писав *Рене Декарт*.

Проте слід звернути увагу, що застосування чисто наукового методу до осмислення реальних, цілісних проблем життя не є наукою, а скоріше науковістю – незаконною операцією, імітацією науки. На обмеженість компетенції науки вказували багато вчених. *Іммануїл Кант*, пише: «є щось там, за тими межами, куди наука не може проникнути» [10, 62]. І *Вернер Гейзенберг*, додає, що «не слід допускати виродження усіх інших пізнавальних органів за рахунок розвитку одного раціонального аналізу, що треба досягати дійсність усіма дарованими нам органами й сподіватися на те, що у такому випадку дійсність, яка нам відкрилася відобразить сутнісне» [5, 183]. Це, на нашу думку,

важливо пам'ятати, при застосуванні наукового методу до пізнання об'єкту управління.

Вагомий вплив на наукове обґрунтування нового суспільства й культури його управління також справила еволюційна теорія *Чарльза Дарвіна* [21], перенесена з природознавства у поведінку людей і представлена як закон суспільства – міжвидову боротьбу за існування, у якій знищуються нездатні та виживають найпристосованіші.

Важливу роль в обґрунтуванні господарської моделі індустріального суспільства й культури його управління відіграла політекономія, яка з самого початку заявила про себе як про частину природничої науки, як про сферу пізнання, повністю вільну від моральних обмежень і цінностей. Починаючи з *Адама Сміта* вона почала вивчати економічні явища поза морального контексту. І якщо виходити із вчення *Арістотеля*, то це наука про хрематистику – вид діяльності, який націлений на накопичення багатства, у протизагуг іншому виду діяльності – економії, спрямованій на задоволення необхідних потреб.

Легітимною моральною основою ринкової економіки, бізнесу (хрематистики) послужила протестантська етика: «Вище благо цієї етики насамперед у наживі... ця нажива до такої міри мислиться як самоціль, що стає чимось трансцендентним і навіть просто ірраціональним щодо “щастя” або “користі” окремої людини. Тепер вже не набувальництво служить людині засобом задоволення її матеріальних потреб, а все існування людини спрямовується на набувальництво» [3, 79].

Ринкова економіка та бізнес виникли як глибока мутація в дуже специфічній культурі. Вони виникли тоді, коли в товар перетворилися речі, які для традиційного мислення ніяк не могли бути товаром: гроші, земля і людина (робоча сила). Це був глибокий переворот у метафізиці та релігії.

Перетворення людини в атом, що володіє правами і свободами, змінювало ідею держави, яка раніше була побудована ієрархічно й обґрунтовувалася, набуваючи авторитет через Божественне Одкровення. Держава була патерналістською. *Лютер* легітимізував класову державу, в якій представником Бога стає не монарх, а клас багатих. А *Сміт* визначив головну роль держави в охороні приватної власності від тих, хто ніякої власності не має [18, 833].

Саме індустріалізм (з його складовими – громадянським суспільством, фабричним виробництвом і ринковою економікою) породив той тип держави, який *Гоббс* охарактеризував як Левіафан. Тільки такий наділений міццю страж міг увести в законні рамки конкуренцію – цю війну всіх проти всіх.

Крім концепції людини-атома, каркасом політекономії *Адама Сміта* була ньютонівська картина світобудови. Сміт просто перевів ньютонівську модель світу як машини у сферу економіки, тільки замість руху мас був рух товарів, грошей і робочої сили. Абстракція людини економічної була абсолютно аналогічною абстракції матеріальної точки в механіці.

Економіка була представлена машиною, що діє за природними законами. З ньютонівської механіки було перенесено принцип рівноваги і стабільності,

хоч, насправді, це не було науковим висновком і не підтвердилося на практиці. І навіть слідом за Ньютоном, була введена деяка потойбічна сила, яка мала приводити економіку в рівновагу – це «невидима рука ринку» (вираз «невидима рука» використовувався у механіці для пояснення руху під впливом гравітації).

Виникнення індустріального суспільства й культури його менеджменту були пов'язані також з великими успіхами в розвитку науки і техніки. До числа найбільш значущих інновацій, які сформували обличчя промисловості кін. XIX – XX ст., традиційно відносяться наступні відкриття [19]:

У 60–70-х рр. XIX ст. на зміну віку пари прийшов вік електрики. Вченими була створена технологія отримання, передачі та прийому електричної енергії: *М. Депре* – в Франції, *М. Доливо-Добровольським* – у Росії.

На принципово новій основі стала створюватися паро- та гідроенергетика. Перша динамо-машина була винайдена *В. Сіменсом* у 1867 р. в Німеччині, а перший сучасний генератор створив *Т. Едісон* у 1883 р. в США. У 1883 р. шведський інженер *Г. Лаваль* створив парову турбіну. У результаті з'єднання парової турбіни і динамо-машини з'явилися перші турбогенератори, протягом декількох років після цього були винайдені електродвигуни.

Основою світлотехніки став винахід різних конструкцій електричної лампи: в Росії вона була запропонована *О. Лодигінім* у 1873 р. і *П. Яблочковим* у 1875 р., а в США – *Т. Едісоном* у 1879 р.

Наприкінці XIX ст. на річці Ніагарі в США була побудована перша гідроелектростанція. Нові електродвигуни були набагато безпечніші й економічніші, ніж попередні, й істотно підвищили продуктивність праці в промисловості.

У результаті цих винаходів виникли нові галузі, почалася електрифікація всіх галузей промисловості, транспорту, міської інфраструктури, домоволодінь.

Величезну роль зіграв винахід двигунів внутрішнього згоряння (бензиновий – *Н. Отто* в 1877 р., нафтовий – *Р. Дизель* у 1893 р. в Німеччині) і з'явилися: 1879 р. – трамвай, 1885 р. – автомобіль, 1891 р. – тепловоз, 1903 р. – аероплан.

Виникли нові види зв'язку. У 1876 р. *А. Белл* у США отримав патент на телефон, а вже в 1877 р. у США була побудована перша телефонна станція. Після того як у 1889 р. німецький фізик *Г. Герц* виявив електромагнітні хвилі, а в 1895 р. росіянин *О. Попов* продемонстрував світові перший радіоприймач.

Технічний прогрес істотно змінив технологію у таких галузях важкої промисловості, як металургія, металообробка, машинобудування та ін. У 1870–1880-х рр. були впроваджені нові способи виробництва сталі в конвертері під сильним дуттям (*Г. Бессемер*, Англія) і в спеціальній печі (*П. Мартен*, Франція), у результаті за 1870–1900 рр. світова виплавка сталі була збільшена в 212 разів.

Швидко розвивалася хімічна промисловість. У 1869 р. *Дж. Хайетт* у США отримав целулоїд, у 1884 р. на його основі був запропоновано виготовлення штучного волокна. Були розроблені синтетичні способи

отримання органічних сполук для виробництва барвників, лікарських, парфумерних та інших продуктів.

Впровадження машин дозволяло здійснювати стрімке зростання продуктивності праці й водночас посилювало поділ праці між робітниками і підприємствами, що вимагало нових форм та способів організації праці.

Формування теоретичних передумов наукового управління й культури індустріального менеджменту відноситься до поч. ХІХ ст., коли стали з'являтися праці, присвячені вивченню нових тенденцій у розвитку промислового виробництва.

Такі праці з'являлися в країнах Європи та США. Однак найцікавішими були роботи англійських вчених, що було пов'язано з тим, що Великобританія першою вступила на шлях індустріалізації. В останній чверті ХІХ ст., після того, як лідерство перейшло до США, концептуальними для становлення культури індустріального менеджменту стали праці американських вчених і практиків.

Найбільше значення для становлення культури індустріального менеджменту мали ідеї англійського вченого *Чарльза Беббіджа* про спеціалізацію і поділ праці, викладені у книзі «Економіка машин і виробництв» (1832 р.), що допомагають зрозуміти природу та значення фабричного виробництва.

Ч. Беббідж склав перелік позитивних характеристик спеціалізації [20, 301–306]:

- дозволяє скорочувати час, необхідний для оволодіння професією;
- зменшує витрати матеріалів під час курсу навчання;
- виключає час, який витрачається на перехід від однієї роботи до іншої;
- дає можливість досягти високого рівня кваліфікації;
- стимулює працезаощадні інновації;
- забезпечує значно більше поєднання людини й завдання.

Таким чином, спеціалізація призводить до скорочення часу, необхідного для навчання, підвищує рівень вмільності працівника, знижує загальні втрати і в результаті призводить до зростання продуктивності та прибутку.

Важливе значення для утвердження нової культури управління мали дослідження шотландського вченого *Ендрю Юра*. Його працю «Філософія виробництва» (1835 р.), можна розглядати як огляд фабричної системи і як практичний довідник з організації виробництва.

Структуруючими елементами свого вчення він зробив терміни «філософія виробництва» і «філософія фабрики», які протиставляв терміну «філософія витончених мистецтв». Е. Юр був активним прихильником і пропагандистом фабричної системи виробництва. Він підкреслював її високу продуктивність і вважав, що вона забезпечує найкращі виробничі умови, ніж невеликий цех або домашня майстерня. До того ж, у фабричній системі виробництва він бачив велике майбутнє і мріяв побудувати суспільство відповідно до структури фабрики.

На думку Е. Юра, причиною проблем у промисловості є брак механізації. Тому він висловлювався за заміну ручної праці машинами й доводив, що

машини сприяють прогресу, оскільки забезпечують виробництво дешевих товарів шляхом заміни кваліфікованих робітників некваліфікованими. Крім того, робітники на механізованих виробництвах більш задоволені своєю роботою, так як вони не зайняті важкою фізичною працею [25].

Як і Беббідж, Юр закликав до розширення поділу та спеціалізації праці. Він уперше показав, що в умовах зростання великої промисловості відбувається подальше поглиблення поділу праці, розчленовування процесу виробництва на складові частини, що обумовлює застосування науки у виробництві.

Вагомий внесок у формування культури індустріального менеджменту здійснив польський філософ *Броніслав Трентовський*. Найбільш відомим його твором є книга «Ставлення філософії до кібернетики як мистецтва управління народом» (1843 р.). Основними термінами, які він використовує є «гіберно/кіберно» і «гібернет/кібернет», які означають об'єкт і суб'єкт управління. Відповідно до такого підходу кібернетика визначалася як теорія управління людьми.

Вивчення завдань управління і управителя Б. Трентовський проводить з позицій гегелівських методів аналізу та принципів діалектики. У рамках такого підходу суспільство й будь-яка його частина являє собою суперечливу єдність, а розв'язання суперечностей є основою його розвитку.

Аналізуючи управління, він підкреслював, що одного мистецтва мало, для вироблення рішення завжди потрібен певний науковий аналіз. Він вважав, що в міру розвитку людського суспільства процес управління чимраз більшою мірою повинен набувати рис наукового дослідження. Тому кібернет – особа, яка отримала право управління, – поступово набуває рис вченого.

Б. Трентовський розглядав будь-який колектив як внутрішньо суперечливий, оскільки у кожного є свої цілі та бажання. До основних функцій кібернета він відносив: примирення різних прагнень членів колективу; використання прагнень на загальне благо колективу; спрямування діяльності різних підрозділів таким чином, щоб із суперечливих прагнень народжувався єдиний поступальний рух.

Він розвивав ідеї системності щодо управління державою. На його думку, дійсно ефективне управління повинне враховувати всі найважливіші зовнішні й внутрішні чинники, що впливають на об'єкт управління.

Формуючи власну філософію управління, Трентовський вважав, що, крім наукових знань про попередній розвиток і про загальні принципи управління, для ефективного управління необхідне врахування конкретної ситуації. При одній і тій же політичній ідеології він повинен управляти по-різному в Австрії, Росії або Пруссії. Точно так само і в одній і тій же країні він повинен управляти завтра інакше, ніж сьогодні [24].

Важливою ідейною передумовою у формуванні культури індустріального менеджменту була соціально-орієнтована концепція управління *Роберта Оуена* – англійського промисловця і теоретика соціалізму.

Р. Оуен проводилися соціально-управлінські експерименти, метою яких була гуманізація відносин між підприємцями й робітниками, знаходження нових способів організації виробництва та управління, які дозволили б

полегшити умови праці, підвищити зарплату працівникам і надати їм гарантії зайнятості.

Суть його концепції викладено у праці «Виклад раціональної системи суспільства» (1830 р.) [23]:

1. Поліпшення умов праці: скорочення робочого дня до 10 год.; заборона праці дітей молодше 10 років; полегшення жіночої та дитячої праці; підвищення заробітної плати та її збереження у період вимушеного простою (для дітей передбачалась мережа безкоштовних освітньо-виховних установ; для дорослих – клуб, у якому проводилися культурно-просвітницькі заходи).

2. Поліпшення умов життя робітників: у поселеннях поліпшували існуючі будинки й будували нові; в магазині продукти відпускалися за собівартістю і т. п. За рахунок цього на фабриках відбувалося збільшення продуктивності праці. Очевидними ставали тенденції працьовитості, взаємодопомоги й дотримання основних вимог громадського порядку.

3. Удосконалення загального управління підприємством: було введено щоденний і щотижневий облік запасів сировини, незавершеного виробництва та готової продукції; був уведений контроль за впровадженням нової техніки. Зміна системи управління дозволила перетворити його фабрики в одні з найбільш продуктивних і прибуткових компаній.

До числа видатних європейських вчених ХІХ ст., які зробили великий внесок у створення теоретичних передумов індустріального менеджменту, можна, насамперед, віднести: Дж. Мілля, А. Сен-Сімона, К. Маркса, А. Маршалла, а також багатьох та інших вчених.

Англійський економіст *Джон Мілля* у працях «Система логіки» (1843 р.) й «Основи політичної економії та деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії» (1848 р.) розглядав окремі питання управління. З його точки зору, управління здійснюється у двох формах: авторитарний менеджмент, який передбачає контроль діяльності людей за допомогою сили та санкцій, і не авторитарний – смисл якого полягає у стимулюванні людей до праці та самоврядування [15].

Французький соціолог *Анрі де Сен-Сімон* у книзі «Про промислову систему» (1821 р.) висунув і спробував обґрунтувати ідею про необхідність професійного управління і запропонував програму створення справедливого суспільного ладу, заснованого на засадах асоціації. На його думку, суспільство майбутнього має ґрунтуватися на науковій і планово-організованій великій промисловості, яка управлятиметься з єдиного центру за єдиним планом, що розробляється вченими [17].

Німецький економіст *Карл Маркс* у своїй найбільш відомій праці «Капітал» (1867 р.) сформулював деякі методологічні положення, що стосуються управління: «Усяка безпосередньо суспільна або спільна праця, здійснювана в порівняно великому масштабі, потребує більшою чи меншою мірою управління, яке встановлює узгодженість між індивідуальними роботами й виконує загальні функції, що виникають з руху всього виробничого організму на відміну від руху його самостійних органів» [12, 335].

Значний внесок у формування передумов виникнення культури індустріального менеджменту зробив англійський економіст *Альфред Маршалл*. У своїй праці «Елементи економіки промисловості» (1892 р.) він до трьох факторів виробництва (праця, земля і капітал), запропонованих Ж. Сеєм, додав четвертий важливий фактор, що забезпечує зростання продуктивності праці, – організацію виробництва.

При розгляді різних форм організації виробництва, таких як ремісниче виробництво, партнерство, акціонерне товариство, він прагнув не тільки показати, чому не можна задовольнитися якоюсь однією формою, а виявити їх управлінську структуру. На його думку, для ефективного управління потрібна єдиноначальність. Навіть на нижньому рівні організації поділ відповідальності недоцільний [22].

У другій пол. XIX ст. у США стала розвиватися так звана американська система виробництва. Проте існував низький рівень виробничої культури й робота керуючих майже цілком ґрунтувалася на досвіді та інтуїції інженерів. До інженерів, які хотіли внести в свою роботу елементи наукового підходу, ставилися з недовірою. Повагою користувався швидше той інженер, який міг, наприклад, палицею накреслити на підлозі майстерні контури потрібної йому деталі або вузла й на основі такого креслення організувати його виробництво.

Одним із перших у США, хто обґрунтовував нові форми управління був залізничний інженер *Деніель Маккалум*. На його думку, для ефективного управління необхідні: організаційна структура; детальні інструкції для працівників; точні звіти про виконувані роботи; сувора дисципліна; справедлива заробітна плата; ієрархія влади й особиста відповідальність [9, 114].

Відправним пунктом розвитку автономної і системної теорії індустріального менеджменту доцільно вважати 1886 р., коли на щорічних зборах Американського товариства інженерів-механіків (ASME) була представлена доповідь *Генрі Тауна* «Інженер як економіст», яка багато в чому визначила напрямок подальшої еволюції управлінської думки та культури менеджменту. Праці членів цього товариства, перш за все Г. Тауна, Г. Меткалфа, В. Партриджа і Ф. Хелсі, стали останньою ланкою, необхідною для формування індустріального менеджменту.

У своїй доповіді Г. Таун відзначав, що наявний управлінський досвід не став предметом теоретичного узагальнення, у менеджерів немає наукової дисципліни, в рамках якої накопичений досвід систематизувався б у принципи і теорії. Він доводив, що менеджмент повинен бути перетворений в особливу науку. Управління Таун вважав практично мистецтвом, подібним технічному конструюванню. Тому закликав усіх керівників до регулярного підвищення кваліфікації й до набуття знань у галузі менеджменту [9, 143].

Принципово новим у Г. Тауна був акцент на економічну складову результатів діяльності інженерів, які до цього цікавилися лише технічною ефективністю. Вважається, що цей виступ Тауна, прослуханий Ф. Тейлором, надихнув останнього на послідовну розробку наукового менеджменту індустріального суспільства.

Висновки. Отже, передумовами становлення культури індустріального менеджменту є такі:

1. Європейська наука і механіцизм, що впливає з картини світу Ньютона – уявлення будь-якої реальності як машини, а також атомізм, раціоналізм і соціальний дарвінізм, як «природний закон» про міжвидову боротьбу за існування.

2. Протестантська етика, яка виправдовувала діяльність, спрямовану на наживу й накопичення багатств поза розумними потребами.

3. Політекономія, яка представила господарство у вигляді машини, що діє за законами ньютонівської механіки, тільки замість руху мас був рух товарів, грошей і робочої сили.

4. Великі науково-технічні відкриття, що вимагало нових форм та способів організації управління.

5. Теоретичні, філософські й культурологічні розробки, що з'являлися в Європі та США: ідеї Ч. Беббіджа про спеціалізацію праці, Е. Юра про філософію виробництва, Б. Трентовського про кібернетику, Р. Оуена про соціально-орієнтоване управління.

6. Початком розвитку автономної теорії індустріального менеджменту слід вважати 1886 р., коли на зборах Американського товариства інженерів-механіків була представлена доповідь Г. Тауна «Інженер як економіст».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у виявленні й узагальненні передумов виникнення культури індустріального менеджменту, а практичне значення – у доповненні теорії та історії культури новими знаннями щодо розвитку світової культури й мистецтва управління.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі може стати поглиблення таких досліджень в умовах конкретних країн світу.

Література

1. Ахутин А. В. Поворотные времена. Санкт-Петербург : Наука, 2005. 743 с.
2. Бэкон Ф. Сочинения : в 2-х т. Пер. с англ. Москва : Мысль, 1978. Т. 2. 576 с.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. Пер. с нем. Москва : Директ-Медиа, 2016. 178 с.
4. Гайденок П. П. Научная рациональность и философский разум. Москва : Прогресс-Традиция, 2003. 528 с.
5. Гейзенберг В. Избранные труды. Пер. с нем. Москва: Эдиториал, 2001. 616 с.
6. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 600 с.
7. Декарт Р. Рассуждение о методе. Москва: Академический проект, 2017. 205 с.
8. Друкер П. Управление в обществе будущего. Москва: Вильямс, 2007. 320 с.
9. Дункан Дж. Основополагающие идеи в менеджменте. Пер. с англ. Москва : Дело, 1996. 420 с.
10. Кант И. Критика чистого разума. Пер. с нем. Москва : Эксмо, 2016. 784 с.
11. Лейбниц Г. Сочинения : в 4-х т. Пер. с нем. Москва : Мысль, 1983. Т. 1. 636 с.
12. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии : в 4-х т. Пер. с нем. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. Т. 1. 565 с.
13. Мартинишин Я. М., Коваленко Є. Я. Формування сучасної системи управління життєдіяльністю суспільства. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. Вип. 1. С. 7–24.

14. Мартинишин Я. М., Хлисту́н О. С. Феномен ідей в управлінні життєдіяльністю суспільства. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. Вип. 2. С. 7–25.
15. Милль Дж. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии. Пер. с англ. Москва : Эксмо, 2007. 1040 с.
16. Минцберг Г. Создание эффективной организации. Пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 502 с.
17. Сен-Симон А. Сочинения : в 2-х т. Пер. с фр. Москва : АСТ, 2015. Т. 1. 956 с.
18. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Пер. с англ. Москва : Эксмо, 2016. 1056 с.
19. Федюкин В. К. История техники и технологий. Москва : Политехника, 2007. 416 с.
20. Babbage Ch. *On the Economy of Machinery and Manufactures*. Cambridge : Cambridge university press, 2009. 343 p.
21. Bowler P. *Evolution: The History of an Idea*. Berkeley : University of California Press, 2003. 412 p.
22. Marshall A. *Elements of Economics of Industry*. London : Forgotten Books, 2015. 448 p.
23. Owen R. *Outline of the Rational System of Society*. London : Nabu Press, 2015. 28 p.
24. Trentowski B. *Stosunek filozofii do cybernetyki czyli sztuki rządzenia narodem*. Poznań : Żupański, 1843. 268 s.
25. Ure A. *The Philosophy Manufactures*. London : Charles Knight, 1835. 480 p.

References

1. Akhutin, A. V. (2005). *Rotary times*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
2. Bekon, F. (1978). *Works*. (Trans. in Eng.). (Vol. 2). Moscow: Mysl' [in Russian].
3. Veber, M. (2016). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. (Trans. in Germ.). Moscow: Direkt-Media [in Russian].
4. Gaidenko, P. P. (2003). *Scientific rationality and philosophical mind*. Moscow: Progress-Traditsiia [in Russian].
5. Geizenberg, V. (2001). *Selected works*. (Trans. in Germ.). Moscow: Editorial [in Russian].
6. Hobbs, T. (2000). *Leviathan, or the Nature, structure and powers of state ecclesiastical and civil*. (Trans. Eng.). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
7. Dekart, R. (2017). *Discourse on method*. (Trans. in Fr.). Moscow: Akademicheskii proekt [in Russian].
8. Druker, P. (2007). *Managing in the society of the future*. (Trans. in Eng.). Moscow: Vil'iams [in Russian].
9. Dunkan, Dzh. (1996). *Fundamental ideas in management*. (Trans. in Eng.). Moscow: Delo [in Russian].
10. Kant, I. (2016). *Critique of pure reason*. (Trans. in Germ.). Moscow: Eksmo [in Russian].
11. Leibnits, G. (1983). *Works*. (Trans. in Germ.). (Vol. 1). Moscow: Mysl' [in Russian].
12. Marks, K. (2013). *Capital. A critique of political economy*. (Trans. in Germ.). (Vol. 1). Moscow: Mann, Ivanov, & Ferber [in Russian].
13. Martynyshyn, Y. M., & Kovalenko, Y. Y. (2018). Formation of the modern system management of life society. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Serii: Menedzhment sotsiokul'turnoi diial'nosti, 1*, 7-24 [in Ukrainian].
14. Martynyshyn, Y. M., & Khlystun, E. S. (2018). The phenomenon of ideas in the management activity of the society. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Serii: Menedzhment sotsiokul'turnoi diial'nosti, 2*, 7-25 [in Ukrainian].
15. Mill', Dzh. (2007). *Principles of political economy with some applications to social philosophy*. (Trans. in Eng.). Moscow: Eksmo [in Russian].
16. Mintsberg, G. (2011). *Creation of an effective organization*. (Trans. Eng.). St. Petersburg: Piter [in Russian].
17. Sen-Simon, A. (2015). *Works*. (Trans. in Fr.). (Vol. 1). Moscow: AST [in Russian].

18. Smit, A. (2016). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. (Trans. in Eng.). Moscow: Eksmo [in Russian].
19. Fediukin, V. K. (2007). *The history of engineering and technology*. Moscow: Eksmo [in Russian].
20. Babbage, Ch. (2009). *On the Economy of Machinery and Manufactures*. Cambridge: Cambridge university press.
21. Bowler, P. (2003). *Evolution: the history of an idea*. Berkeley: University of California Press.
22. Marshall, A. (2015). *Elements of Economics of Industry*. London: Forgotten Books.
23. Owen, R. (2015). *Outline of the Rational System of Society*. London: Nabu Press.
24. Trentowski, B. (1843). The Relationship of philosophy to Cybernetics it is the art to lead the people. Poznań: Żupański [in Poland].
25. Ure, A. (1835). *The philosophy manufactures*. London: Charles Knight.

УДК 008.001+008(091)+069+069.4

Руденко Сергій Борисович,
кандидат культурології, докторант
Київського національного університету
культури і мистецтв
rudenkosb@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2319-1845

СПОКУТУВАННЯ «МУЗЕЙНИХ ГРІХІВ» Т. ШОЛИ ЯК НАПРЯМ ІНЖЕНЕРНОЇ МУЗЕОЛОГІЇ

Мета дослідження. З'ясувати теоретичні наслідки інституційної критики музею, здійсненої Т. Шолою, а також піддати науковій критиці висунені ним теоретичні гіпотези. **Методологія.** Критицизм К. Поппера. **Наукова новизна.** З'ясовано, що сутність концепції «музейних гріхів» Т. Шоли полягає у тому, що їхнє спокутування має відбутися через інституційне самогубство музею. **Висновки.** Т. Шола фіксує екзистенційну кризу музею, що проявляється у своєрідних «гріхах». Науковець вдається до редукованого теоретичного спростування. Воно базується на незадоволенні практикою деяких музейних інституцій (малозрозумілі сцієнтизовані експлікації, удавана аполітичність музеїв, нерелевантні етичні цінності тощо). Теоретичне спростування базується на дедуктивній логіці, яку Т. Шола в ході своїх спростувань ігнорує. Дослідник наповнює інженерну теорію музею, з одного боку, апокаліптичним змістом, а з іншого – ідеалами утопічної соціальної інженерії. Все це може нести небезпечні наслідки як для музеїв, так і для суспільства в цілому. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка утилітарної теорії музею (утилітарної музеології).

Ключові слова: Томіслав Шола, музейні гріхи, музеологія, музеєзнавство, пам'ятка, інженерна теорія музею, соціокультурне призначення музею, інституційна специфіка музею, інституційна редукація музею, редукація спростування.

Руденко Сергій Борисович, кандидат культурології, докторант Київського національного університету культури і мистецтв

Искупление «музейных грехов» Т. Шолы как направление инженерной музеологии